

Myšlenky a dílo prof. MUDr. Vladimíra Vondráčka, DrSc. ve vztahu k vývoji současné psychiatrie

Zvolský P.

Psychiatrická klinika I. LF UK a VFN, Praha

Je otázkou, zda do dnešní doby, zahlcené přívalem nových informací, ještě přísluší úvahy nad činností jedinců, kteří odešli a kteří nezanechali svým dílem stopu, řekl bych nobelovských rozměrů, ale můžeme je pamatovat spíše v celém integrovaném kontextu a originalitě jejich osobností a zaměření díla, jež ovlivnilo určitou část vědy nebo osudů oboru.

Převažuje jistě orientace na současnost, ale přesto se domnívám, že zamyšlení nad naší minulostí, ať již osobní, nebo odbornou není vždy zbytečné.

Osobnost prof. Vondráčka v rámci české psychiatrie a medicíny k nim jistě patří. Dobou svého narození (1895) i svým rodinným zázemím patří Vondráček ještě do doby viktoriánské a myslím, že některé viktoriánské hodnoty zastával celý život, i když mu nebránily v přizpůsobení se bouřlivým změnám, jež prodělaly společenské názory a ideologie v minulém století.

Narodil se v pražské měšťanské, dobře situované rodině a jako mnoho členů těchto vrstev v našem prostředí se stal prvním vysokoškolsky vzdělaným členem takové rodiny. Jeho osobnost byla formována rannou ztrátou matky. Byl vychován chůvou a jedinou tetou, která vedla otcovu domácnost a kterou měl rád, ale ta umírá ještě v jeho dětském věku, a dále převažuje v jeho okolí hlavně jen vážný mužský element, se kterým je ve zdvořilém, leč poněkud distancovaném vztahu. Ve svých pamětech sám píše – „mezi mnou a otcem byla vlastně propast dvou generací – 46 let“. Mužská část příbuzenstva byla dosti četná a rozvětvená, zdá se však, že dosti podivínská. Otce Vondráček ztrácí v době gymnaziálních studií v 17 letech a jeho poručníkem se stává otcův bratranec, zámožný a též podivínský kožešník, pro kterého Vondráček, zřejmě oprávněně, nemá jediné dobré slovo – „měl v sobě cosi žabího“ – jako poručník se o majetek svěřence nestaral, a tak byl sirotek znamenitě okraden.

Zdá se mi poměrně nápadný živý popis všech spolužáků ze všech úrovní škol a zejména z gymnázia a z medicíny, jakož i jejich sympatické podání a zmínky o několika zjevně pevných celoživotních přátelstvích. Zdá se, že v době studia na gymnáziu se Vondráčkův život rozjasňuje, možná, že vztahy k okolí mohly vyvážit chmurné Vondráčkovo dětství a mládí. Celý život měl pak čilé společenské a prakticky systematické a programové spolkové kontakty a velmi živý zájem o podhoubí pověstí a klípků z pražské společnosti. Z traumatizujícího dětství a mládí Vondráček vystupuje jako vyzrálá osobnost, jezdí rád na koni, chodí cvičit k Hoyerovi a bez váhání se zapisuje na medicínu, o které tvrdí, že ji chtěl dělat od svých čtyř let, a kterou skutečně s úspěchem a s cílevědomým střídání zaměření i praxe možno říci zasvěcuje celý život a nikdy svého rozhodnutí nelituje.

Jistě však byl Vondráček nápadnou osobností, jak svým vzrůstem a vzhledem, tak prezentací své osobnosti, která přispěla

k jeho úspěchu jako legendárního přednášeče. Vondráček promoval po válce, ještě v rámci vojenské služby byl přeložen do Vojenské posádkové nemocnice na Karlově náměstí na neurologickou kliniku prof. Jana Janského, který byl jeho přednostou, stejně jako přednostou soudní psychiatrie. Pracoval na oddělení psychiatrie, vedeném dr. Zunou, brzy však – od ledna 1920 – nastoupil ke své radosti v „Novém domě“ u prof. Heverocha v pražském Ústavu pro choromyslné. Poměrně brzy si uvědomil, že potřebuje prohloubit i jako psychiatr své vzdělání v interně a již v květnu 1920 nastoupil jako externista na I. interní klinice prof. Ladislava Syllaby.

Na konci první části jeho vzpomínek zdůrazňuje, že psychiatrie zůstala nadále jeho láskou, zvláště „malá psychiatrie“, obecná psychiatrie, část psychologie, „lékařská psychologie“, „psychiatrická psychologie“ a trochu filozofie.

Oficiálně je Vondráček považován za zakladatelskou osobnost psychiatrické sexuologie, lékařské psychologie, toxikologie a též dietologie (s prof. Prusíkem). Jeho rozsáhlé zájmy se odrazily v jeho akademické kariéře: 1933 – habilitace z farmakologie, 1938 – mimořádným profesorem farmakologie, 1939 – rozšíření venia docendi na lékařskou psychologii, 1948 – jmenování profesorem lékařské psychologie, 1958–1970 – přednosta Psychiatrické kliniky UK v Praze a až do konce života ředitel Výzkumné psychiatrické laboratoře při klinice.

Jak se odrazila jeho vyznání a rozmanitá zaměření a praxe ve Vondráčkově publikační činnosti během života? Uvedu jen jeho knižní monografie, které dobře souhrnně dokumentují jeho dílo a které je možno rozdělit přibližně do dvou skupin podle jeho oblíbených zaměření a témat:

- O příčinách nemocí (1)
- O klinickém významu vaziva a rozložení tuku (2)
- Otravy se zvláštním zřetelem k plynům, parám a látkám bojovým (4)
- Čtení o zdraví a nemocech (5)
- Klinická toxikologie: toxikologie léků, potravin, jedovatých živočichů, rostlin a jiných (15)
- Lékař vzpomíná (18)
- Lékař dále vzpomíná (19)
- Konec vzpomínání (20)

- Hysterie (6)
- Všeobecná psychiatrie: úvod do lékařské psychologie a všeobecné psychiatrie (7)
- Farmakologie duše (3)
- O těle, duši a duševní hygieně (8)

- Vnímání (9)
- Afekt vzteku (10)
- Lékařská psychologie a všeobecná psychiatrie (11)
- Lékařská psychologie (12)
- Speciální psychiatrie (13)
- Fantastické a magické z hlediska psychiatrie (14)
- Úvahy psychologicko-psychiatrické (16)
- Konání a jeho poruchy (17)

V rámci své, na naše poměry neobvykle pestré a rozmanité kariéry, se Vondráček habilitoval nejprve ve farmakologii. Stal se pak velmi známým, když vydal nejen pro odborníky, ale i pro kvalifikované laiky v roce 1935 knihu *Farmakologie duše*. Již tato prvá kniha nese rysy typické pro jeho psaní, náhlé odbočky, vynikající jeho polyhistorickými znalostmi nebo záblesky ironie nebo až trochu cynického sarkazmu a postřehy zvláštního úhlu nazírání.

V první kapitole píše Vondráček, že v každé farmakologii, psané podle působení farmak na orgánové systémy, nalezneme farmakologii nervstva, ale nikoli farmakologii duše. Pokusil se sebrati účinek farmak, pokud působí na duši. Poznamenává ihned, že slovem duše míní souhrn čtyř funkcí: 1. vnímání, 2. myšlení, 3. citění a 4. chtění. Slovem farmakon nerozumí jen lék, nýbrž každou látku reagující v živém organizmu, tedy pokrm i nápoj. Farmaka působí na duši jednak přímo, chemicky, jednak nepřímou, psychologicky – tím Vondráček myslí, že působí vzhledem, vůní, chutí, hmatovým pocitem i zvukem. První oddíl knihy je věnován, abych tak řekl, vědeckému koníčku pana profesora, který ovšem bohatě odborně, publikačně, vědecky a přednáškově využil. Obírá se v něm široce tím, že celý starověk a středověk věřil, že je možné působit farmakem na duši. Otvírá si tím cestu k podrobnému výčtu a popisu rituálního, náboženského a zejména čarodějnického užití farmak, hlavně ze skupiny solanaceí a s potěšením nás podrobně zasvěcuje do rituálů sabathu, černých mší a podobně.

Obsáhlou část knihy věnuje Vondráček toxikomaniím, sklon k toxikomanií pokládá za vrozený, ovšem vymezuje jej jen insuficiencí vnitřního života, která hledá vhodné doplnění tohoto života. Nesetkají-li se takové typy v životě nikdy s příslušným „osobním“ farmakem, dožijí svůj život, aniž by se staly toxikomany. Probírá pak podrobně alkohol a alkoholismus s snad všechny tehdy známé toxikomanií látky. Pro nás je zajímavá kapitola o morfinu a opiu, kde prof. Vondráček seznamuje čtenáře s fakty, pro nás již většinou neznámými, od podrobného popisu výroby opia, od předpisů vaření, kde uvádí, kdy je třeba míchat železným a kdy dřevěným kopístem, až po výčet nejrůznějších druhů opia. Za nejjemnější je pokládán druh Chandoo, který je podrobován tří měsíční fermentaci plísňemi a získává tím zvláštní jemnou chuť. Nejlepší opium je indické, horší kvalitu má čínské a perské. Neobyčejně podrobně popisuje výrobu kuřáckého opia z opiových koulí a cituje obsáhlé pasáže z knihy Thomase de Quinceyho: Zpověď anglického požívače opia. Z lékařského hlediska chválí účinek opiové tinktury u depresí, kterou sám u svých pacientů používal. Popisy všech toxikomanií jsou neobyčejně podrobné a bylo by, myslím, zajímavé s nimi porovnat dnešní stav užívání a vyvolaných příznaků a pocitů.

Po kapitole věnované látkám, které v průběhu nahodilé otravy akutní nebo chronické působí psychické změny, se v další kapitole věnuje Vondráček farmakům, vhodným k experimentálnímu výzkumu psychopatologických stavů. Konstatuje, že pro psychiatrii bylo výhodné, kdyby experimentálně dovedla vyvolat fenomény, respektive celé syndromy, se kterými se u nemocných setkáváme. Takové ideální farmakon by muselo vyvolat některý známý obraz psychózy nebo fenomén psychopatologický v dávce nebezpečné a jen pomíjivého účinku. I když takové farmakon ještě nemáme, přece byla objevena tři farmaka, která se mu blíží, a to harmin, mescalín a bulbocapnín. „Je to veliký zisk, že dvě vzdálené disciplíny,

farmakologie a psychiatrie si podaly ruce ke společné práci, z níž může vzejít mnoho pozitivního ...“, konstatuje tehdy Vondráček.

U mescalínu uvádí Vondráček zkušenosti našeho cestovatele A.V. Friče s peyotlem. Dále popisuje pokus Marinescúv, který aplikoval 45letému malíři dávku 0,33 g mescalínu sulphurici, rozdělenou do 4 dávek v jedné hodině podrobně pak popsal jeho smyslové zážitky včetně maleb vizí a publikuje i obrazy vidin jeho létání. Za nejnadějnější považuje Vondráček bulbocapnín. Zde je zajímavá citace Hennera, který podával lidem 0,2–0,3 g bulbocapnínu a pozoroval jejich zpomalení, akinézu, občasně jakoby katatonické rysy a zvláštní druh uklidnění – katalepsii. Henner pak podával bulbocapnín u obsesí a dobře se mu prý osvědčovalo, Vondráček to opakoval, ale podobné dobré zkušenosti s ním neměl.

V této kapitole předstihuje Vondráček vývoj psychiatrického výzkumu a praxe o 20 až 30 let, kdy se objevilo experimentální i terapeutické používání LSD (etylamiidu kyseliny lysergové), které jsme zažili. Pamatuji knihu doc. Jiřího Roubíčka o experimentálních psychózách, která mu zajistila habilitaci, a jeho práci s malířem Otou Janečkem, kterého nechal malovat pod vlivem LSD a tehdy uveřejnil o tom velmi úspěšný článek ve *Vesmíru*.

V posledních kapitolách knihy popisuje Vondráček tehdy běžné léky užívané v psychiatrii, kde dominuje skopolamin a nesčetné variace a kombinace barbiturátů a bromu. Není čas rozebírat dále ani stručně celé Vondráčkovy dílo v jeho rozmanitosti. Jen z přehledu monografií vidíme, že linie jeho zájmu je sice větvená, ale důsledná a kontinuální a věrně se drží jeho vytyčených zájmů, lékařské psychologie, obecné psychiatrie, farmakologie a sexuálních poruch. Přílišná mnohostrannost byla Vondráčkovi někdy vytýkána a jistě kontrastuje se stále se zužující specializací vědy. V tom směru nebyl Vondráček moderním vědcem, který by posunul obor vpřed v jedné oblasti, vědecky zachyčen v množství impaktovaných publikací a právě proto nemohl zanechat Nobelovskou stopu. Byl představitel generace výrazných individualit velkých kliniků a univerzitních pedagogů, jejichž vliv přesáhnul z konce monarchie a prvé republiky až do poválečné doby a působí ve vědomí jejich žáků dodnes. Dali solidní základy k budoucí integraci medicíny, která v kontrastu svých stále specializovanějších oborů se více a více koncepčně sjednocuje působením poznání molekulární biologie.

Jeho působení bylo násobeno nezapomenutelnými přednáškami, které po léta přednášel každoročně jako Vybrané kapitoly lékařské psychologie a které lákaly nejen mediky, ale i studenty ostatních fakult. Reflektujeme-li Vondráčkovy dílo v naší psychiatrii z dnešního hlediska, z dnešního stavu a vývoje psychiatrie a psychofarmakologie, jistě vyniká Vondráčkův farmakologický přístup a zdůraznění spolupráce farmakologie a psychiatrie, jak to naznačil v knize *Farmakologie duše*. V předstihu tušil význam drog pro experiment a studium psychopatologických fenoménů, i když nemohl mít představu o ohromném rozvoji psychofarmakologie, kterého se dožil a který plně akceptoval. Jistě v duchu klasické německé psychiatrie pečlivě pěstoval znalosti a definice obecné psychiatrie, jako základ zatím nikoli nozologické diagnózy poruch v psychiatrii, čímž v jistém smyslu předešel standardizační snahy diagnostických manuálů psychiatrie naší doby.

Proslavil při posledním rozloučení s prof. Vondráčkem ukončil jeho nástupce prof. MUDr. Jan Dobiáš slovy: „Pane profesore nezapomene na Vás, protože jste nezapomenutelný.“

Nezapomněli jsme.

LITERATURA

1. **Vondráček, V.:** O příčinách nemocí. Kdyně, Okresní sbor osvětový, 1923, 26 s.
2. **Vondráček, V.:** O klinickém významu vaziva a rozložení tuku. Praha, Spolek lékařů českých, 1926, 26 s. Thomayerova sbírka, sv. 139.

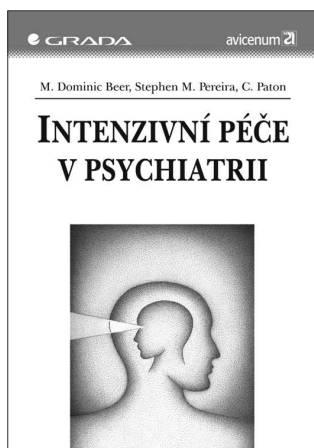

3. **Vondráček, V.:** Farmakologie duše. Praha, Lékařské knihkupectví a nakladatelství, 1935, 292 s.
4. **Vondráček, V.:** Otravy se zvláštním zřetelem k plynům, parám a látkám bojovým. Praha, Bursík a Kohout, 1935, 175 s.
5. **Vondráček, V.:** Čtení zdraví a nemocech. Praha, Mladá generace lékařů, 1941, 187 s.
6. **Vondráček, V.:** Hysterie. Praha, Spolek lékařů českých, 1944, 46 s. Thomayerova sbírka, sv. 221.
7. **Vondráček, V.:** Všeobecná psychiatrie: úvod do lékařské psychologie a všeobecné psychiatrie. Praha, Zdravotnické nakladatelství, 1945, 91 s.
8. **Vondráček, V.:** O těle, duši a duševní hygieně. Praha, Žikeš, 1948, 47 s. Knihy pro ženy, sv. 8.
9. **Vondráček, V.:** Vnímání. Zdravotnické nakladatelství, Praha, 1949, 321 s.
10. **Vondráček, V.:** Afekt vzteku. Praha, Zdravotnické nakladatelství, 1950, 19 s. Thomayerova sbírka přednášek a rozprav z oboru lékařského, sv. 272.
11. **Vondráček, V.:** Lékařská psychologie a všeobecná psychiatrie. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1959, 239 s.
12. **Vondráček, V.:** Lékařská psychologie. Praha, Státní zdravotnické nakladatelství, 1969, 187 s.
13. **Vondráček, V.:** Speciální psychiatrie. 4. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1971, 313 s.
14. **Vondráček, V.:** Fantastické a magické z hlediska psychiatrie. 2. vyd. Praha, Avicenum, 1972, 472 s.
15. **Vondráček, V.:** Klinická toxikologie : toxikologie léků, potravin, jedovatých živočichů, rostlin a jiných. 5. přeprac.vyd. Praha, Avicenum, 1980, 820 s.
16. **Vondráček, V.:** Úvahy psychologicko - psychiatrické. 2.vyd. Praha, Avicenum, 1981, s. 225.
17. **Vondráček, V.:** Konání a jeho poruchy. Praha, Univerzita Kalova, 1982. 416 s.
18. **Vondráček, V.:** Lékař vzpomíná. Praha, Avicenum, 1973, 400 s.
19. **Vondráček, V.:** Lékař dále vzpomíná. Praha, Avicenum, 1978. 474 s.
20. **Vondráček, V.:** Konec vzpomínání. Praha, Avicenum, 1988, 328 s.

VÝZVA REDAKCE

Apelujeme na všechny přispěvatele Časopisu lékařů českých, aby ve svých publikacích *neopomíjeli citovat domácí autory.*
Uvádění citací českých autorů je nejen v zájmu publikujících, ale v zájmu celé naší lékařské veřejnosti.
Děkujeme za porozumění a spolupráci.

Redakční rada Časopisu lékařů českých

INTENZIVNÍ PÉČE V PSYCHIATRII

Beer M. D., Pereira S. M., Paton C.

Kniha anglických autorů podává komplexní pohled na systém psychiatrické intenzivní péče v zemích Spojeného království se zvláštním zřetelem zejména na její forenzní a etické aspekty. Jednotlivé části publikace se věnují terapeutickým intervencím, zhodnocením a zvládnutím rizik, strukturu a vedení jednotek intenzivní psychiatrické péče. Podrobně jsou probírány otázky psychologického a psychofarmakologického přístupu k pacientům s akutně vzniklým neklidným chováním a otázky návazné dlouhodobé péče. Je diskutována účelnost postupů využívajících fyzické omezení nemocných. Publikace přináší též mnoho zajímavých podnětů, které mohou sloužit i jako podklady pro tvorbu národních standardů odborných postupů v této oblasti.

Vydala Grada Publishing v roce 2005, ISBN 80-247-0363-7, 304 stran, cena 490 Kč.

Publikaci můžete objednat na adrese: Nakladatelské a tiskové středisko ČLS JEP, Sokolská 31, 120 26 Praha 2, fax: 224 266 226, e-mail: nts@cls.cz

